

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ПЕРШІ ФІЛАРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

30 жовтня 2009 р. в Чернігові відбувся науковий форум – «Перші Філаретівські читання». Організаторами виступили Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського, Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка і громадська організація «Сіверський інститут регіональних досліджень». Наукове зібрання започатковане на пошану відомого історика церкви і богослова, ректора Московської духовної академії, архієпископа Ризького, Харківського, Чернігівського Філарета (Гумілевського) (1802 – 1866). Важливість цієї події зумовлена тим, що з ім'ям архієпископа Філарета пов'язана важлива епоха історико-краєзнавчих студій на чернігівській землі, коли була створена праця

«Историко-статистическое описание Черниговской епархии», яка і тепер активно використовується дослідниками.

Народився майбутній архієпископ та історик 1802 р. у родині парафіяльного священика Григорія Конобеевського с. Лісне Конобеево Швацького повіту Тамбовської губернії. У святому хрещенні хлопчика звали Дмитром і він дуже швидко проявив свої гарні інтелектуальні можливості. Отримавши початкову і середню освіту в Шацькому духовному училищі і в Тамбовській духовній семінарії, Дмитро вступив до Московської духовної академії. Закінчив її, прийняв чернецтво з іменем Філарет і був залишений викладачем церковної історії в цьому чільному в Російській імперії вищому духовному навчальному закладі. Саме історична наука стала покликанням усього його подальшого життя. Протягом 1835 – 1841 рр. Філарет (Гумілевський) обіймав посаду ректора МДА. У 1841 р. він був висвячений єпископом Ризьким. У ризький період з'явилися друком його статті у періодичних виданнях і «История Русской Церкви» – перша синтетична наукова праця в цій галузі. З 1848 р. по 1858 р. Філарет (Гумілевський) управляв Харківською єпархією і сприяв її розвитку. Крім того, він продовжив активно займатися науковою діяльністю і надрукував ряд капітальних праць і статей, зокрема «Историческое учение об отцах Церкви», «Обзор русской духовной литературы» та інші. Але найбільший скарб для Слобідської України архієпископ Філарет залишив у вигляді «Историко-статистического описания Харьковской епархии» у п'яти томах¹. Останні роки життя Філарета (Гумілевського) пройшли на посаді архієпископа Чернігівського. Тут він продовжив активну пастирську і наукову діяльність і, зокрема, підготував і частково видав «Историко-статистическое описание Черниговской епархии»². У серпні 1866 р., в момент поширення Чернігівщиною епідемії холери, архіпастир поїхав у небезпечний регіон і, заразившись хворобою, помер 9 серпня в м. Конотопі. Його тіло було поховано під Троїцьким собором у Чернігові.

У дореволюційній Росії Філаретом (Гумілевським), звичайно, цікавилися, оприлюднювали матеріали про його життя та творчість, але радянська епоха перервала цей процес. Знову історико-краєзнавча спадщина Філарета почала вивчатися в період державного відродження, насамперед в Україні та Росії. Однією з перших була опублікована стаття Олександра Коваленка³, а потім й інші

дослідники підключилися до реабілітації преосвященного історика. На початку 1990-х років і Чернігівський історичний музей розпочав вивчення та популяризацію церковно-краєзнавчої спадщини, в тому числі матеріалів, пов'язаних з Філаретом (Гумілевським). На початку 2000-х років були захищені й перші дисертації про вченого-владика Олександра Тарасенка і о. Артемія Сластьона⁴. Приблизно тоді ж виникла ідея проведення наукового форуму, присвяченого Філарету (Гумілевському). У 2006 р. з нагоди 140-річчя Чернігівський історичний музей організував вечір пам'яті Філарета (Гумілевського). Нарешті в 2009 р., за участю вказаних вище установ, дослідників життя та творчості Філарета (Гумілевського) та історії церкви в цілому, відбулися **Перші Філаретівські читання**. Так сталося, що проведення наукового заходу збіглося з канонізацією Святителя Філарета і урочистостями з цього приводу. 25 жовтня 2009 р. у Троїцькому соборі Чернігова за участю митрополита Київського і всієї України Володимира прославили Філарета в сонмі святих, а 30 жовтня відбулися наукові читання на його честь.

У Перших Філаретівських читаннях, крім чернігівських істориків та краєзнавців, брали участь історики з різних наукових та освітніх установ Києва (Василь Ульяновський, Максим Яременко, Богдан Біляшівський, Оксана Прокоп'юк, Наталія Сінкевич) і Полтави (Оксана Коваленко). Щодо тематики читань, то вона була представлена здебільшого трьома напрямками – Філаретознавчі студії, історія церкви і церковне пам'яткознавство. Особливим пунктом у програмі читань стало відвідання учасниками раки Святителя у Троїцькому соборі і молебень біля неї.

За задумом організаторів, Філаретівські читання мають стати постійним (щорічним чи один раз на два роки) науковим форумом у Чернігові із залученням досвідчених і молодих істориків церкви з різних регіонів України і із-за її меж. Матеріали ж доповідей та повідомлень на Перших Філаретівських читаннях будуть оприлюднені у фаховому виданні Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського «Скарбниця української культури».

**Сергій ПАВЛЕНКО,
Олександр ТАРАСЕНКО**

1. *Филарет (Гумилевский), архиеп.* Историко-статистическое описание Харьковской епархии. – Харьков, 1858. – Кн. 1-5. У 2005-2006 рр. ця праця була перевидана у Харкові.

2. Спочатку нариси Філарета (Гумілевського) друкувалися в журналі «Черниговские епархиальные известия» (1861-1872), потім «Историко-статистическое описание Черниговской епархии» було видано окремо в семи томах (1874).

3. *Коваленко О.Б.* Архієпископ Філарет (Гумілевський) і розвиток історичного краєзнавства на Україні // Релігійна традиція в духовному відродженні України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Полтава, 1992. – С.117-118.

4. *Тарасенко О.Ф.* Архієпископ Філарет (Гумілевський) та його внесок у розвиток церковно-історичних студій в Україні в середині XIX ст. / Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. – Київ, 2002. – 19 с.; *Сластен Артемий, прот.* Жизнь и деятельность архиепископа Черониговского и Нежинского Филарета (Гумилевского) в историко-богословском осмыслении / Дис. на соиск. степ. канд. богословия. – К., 2004.